

การพัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่โครงการหลวง¹

อารีย์ เชื้อเมืองพาน²

ชุมพล รินคำ³

สมวงศ์ ทิพย์ประจักษ์⁴

และ กวินทร์ วิชาลัย⁵

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตที่ผ่านมาการพัฒนาประเทศมีอัตราการเจริญเติบโตสูงเป็นที่น่าพอใจ โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล แม้ว่าการพัฒนาดังกล่าวจะส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศโดยรวมมีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่ก็ได้สร้างปัญหาไว้มากมาย เช่น ความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างเมืองกับชนบท สังคมขาดระเบียบวินัย ประชาชนนิยมวัตถุมากขึ้น สถาบันครอบครัวและชุมชนหลายแห่งล่มสลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมซึ่งได้มีการสรุปในการพัฒนาในอดีตไว้ว่า “เศรษฐกิจดีสังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน”

จากปัญหาดังกล่าวรัฐจึงได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ซึ่งได้กำหนดกลยุทธ์ที่สำคัญก็คือ การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งสามารถจะปรับตัวเองได้ภายในกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก นอกจากนี้คนในชุมชนจะต้องมีคุณภาพชีวิตและมีความสุขอย่างยั่งยืน และการที่จะให้แผนงานบรรลุเป้าหมายนั้นรัฐจะต้องเข้าไปส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังกล่าวและให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเพราะคนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนาดังกล่าว ซึ่งการเข้าไปดำเนินงานดังกล่าวมีหลายแนวทางแต่แนวทางหนึ่งซึ่งเป็นที่กล่าวถึงกันมากที่สุดคือ “ธุรกิจชุมชน” ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยคนในชุมชน เพื่อคนในชุมชนและ

บริหารงานโดยคนในชุมชนเอง องค์กรดังกล่าวจะเป็นศูนย์กลางการกระจายโอกาสให้กับคนในชุมชนได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งทางด้านการจัดการธุรกิจ การปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปรวมถึงกระบวนการจัดสรรผลประโยชน์เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง ดังนั้นหากรัฐได้พัฒนาธุรกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และหากคนในชุมชนมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี ชุมชนมีความเข้มแข็งจะส่งผลทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศมีความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

กลุ่มออมทรัพย์เป็นธุรกิจชุมชนประเภทหนึ่งที่มีกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในแต่ละชุมชนเข้ามาร่วมกันเพื่อร่วมกันสะสมเงินออมร่วมกัน การดำเนินการดังกล่าวเพื่อวัตถุประสงค์คือ เพื่อสร้างแหล่งเงินทุนในชุมชนซึ่งแหล่งเงินทุนดังกล่าวจะเป็นศูนย์กลางในการกระจายโอกาสให้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นทั้งในด้านเงินทุน สวัสดิการต่างๆ นอกจากนี้กลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวยังเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมด้านสังคมร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีซึ่งกันและกัน และอาจจะกล่าวได้ว่า “กลุ่มออมทรัพย์” ถือเป็นองค์กรชุมชนที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาเศรษฐกิจกิจของชุมชนอย่างแท้จริงเพราะสามารถเสริมสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนและสังคมในชุมชนมีความสุข อย่างไรก็ตามการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในปัจจุบันได้มีหน่วยงานทั้งภาค

¹ งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิโครงการหลวง ประจำปีงบประมาณ 2544

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์และสหกรณ์การเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

³ นักวิชาการศึกษาด้านวิชาการ 6 สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

⁴ เจ้าหน้าที่บุคลิก 6 ระดับ 6 สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยแม่โจ้

⁵ ผู้ช่วยนักวิจัยศูนย์ศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

เอกชนและรัฐบาลเข้าไปสนับสนุนส่งเสริมในการจัดตั้ง เช่น กรมการพัฒนาชุมชนได้ส่งเสริมให้แต่ละชุมชน จัดตั้ง กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งนับว่าประสบความสำเร็จเฉพาะในด้านปริมาณ แต่ประสิทธิภาพ การดำเนินงานไม่ประสบความสำเร็จ โดยส่วนใหญ่ กลุ่มเหล่านี้จะมีการล้มเลิกการดำเนินงานในเวลาต่อมา ส่วนกลุ่มออมทรัพย์ที่ดำเนินงานส่งเสริมโดยภาค เอกชนเช่น กลุ่มสัจจะกรรมและธนาคารหมู่บ้าน ก็มี ลักษณะเดียวกันคือมีบางส่วนเท่านั้นที่จะสามารถ พัฒนาไปได้อย่างยั่งยืน ปัญหาที่สำคัญก็คือ การ ดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวส่วนใหญ่จะ ดำเนินงานตามรูปแบบที่หน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริม เป็นสำคัญ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวมีความไม่เหมาะสมใน หลายด้านเช่น ไม่สามารถพัฒนาให้เป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ไม่มีการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง รวมถึงไม่ได้มีการสร้างเครือข่ายเพื่อให้การสนับสนุนซึ่งกันและ กันเพราะรูปแบบการดำเนินงานแตกต่างกัน บางพื้นที่ ยังมีการแข่งขันกันระหว่างหน่วยงานที่เข้าไป สนับสนุน ด้วยเหตุนี้กลุ่มออมทรัพย์ที่จัดตั้งในหลาย ชุมชนต้องล้มเลิกการดำเนินและไม่มีการจัดตั้งขึ้นมาก อีกเลย

อย่างไรก็ตามในขณะที่ยังกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบ อื่นเช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มออมทรัพย์ สัจจะกรรม หรือธนาคารหมู่บ้าน ไม่ประสบความสำเร็จ ในด้านการพัฒนา แต่ยังมีกลุ่มออมทรัพย์อีก ประเภทหนึ่งคือ “เครดิตยูเนียน” ซึ่งเป็นรูปแบบกลุ่ม ออมทรัพย์เดียวที่สามารถพัฒนาจดทะเบียนเป็น สหกรณ์ออมทรัพย์ของชุมชนได้ตามระเบียบการจด ทะเบียนสหกรณ์ออมทรัพย์ชุมชน พ.ศ.2521 ของกรม ส่งเสริมสหกรณ์ ซึ่งการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูป ของสหกรณ์เครดิตยูเนียนถือเป็นสถาบันการเงินของ ชุมชนอย่างแท้จริงเพราะสามารถจะตอบสนองและแก้ ไขปัญหา รวมถึงการเสริมสร้างความมั่นคงให้กับคน ในชุมชนโดยเฉพาะคนยากจนเพื่อยกระดับฐานะทาง เศรษฐกิจของตนเองได้อย่างแท้จริง ซึ่งรูปแบบของ การจัดตั้งในรูปแบบดังกล่าวถือได้ว่าเป็นสถาบันการ เงินของชุมชนอย่างแท้จริง(อารีย์ เชื้อเมืองพานและ ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์, 2543)

ชุมชนในเขตพื้นที่โครงการหลวงก็เป็นอีกพื้นที่ หนึ่งซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิโครงการหลวงใน การดำเนินงานเพื่อพัฒนาเกษตรในเขตพื้นที่สูง เพื่อ ให้ประชาชนในเขตพื้นที่ที่มีชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ซึ่งการดำเนินงานส่วนใหญ่จะเน้นดำเนินการด้านการ ผลิตภาคการเกษตรเป็นสำคัญ ประชาชนในเขตพื้นที่ มีการเพาะปลูกพืชผักต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ส่งผล ทำให้มีการแข่งขันกันอย่างรุนแรงทั้งด้านการผลิตและ การตลาด (พรทิพย์ ผลเพิ่มและธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์, 2539) นอกจากนี้เกษตรกรผู้ปลูกพืชบางรายยังมีข้อ จำกัดในด้านของเงินทุน จึงต้องพึ่งพาเงินทุนจากพ่อค้าจากพื้นราบซึ่งเกษตรกรมักจะเสียเปรียบ ด้วยเหตุนี้จึงมีประชาชนในชุมชนบางแห่งได้รวมตัวกันจัดตั้ง องค์การชุมชนขึ้นเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และกลุ่มออมทรัพย์ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ประชาชนในชุมชนได้รวมกันจัดตั้งขึ้น ซึ่งเป็นที่น่า สังเกตว่าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงมีจำนวนทั้งสิ้น 36 แห่ง มีชุมชนจำนวน 279 หมู่บ้าน ประชากร 94,169 คน แต่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาเพียง 13 หมู่ บ้าน ใน 13 ศูนย์ และหากพิจารณาถึงจำนวนประชากรในแต่ละศูนย์กับจำนวนสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ จะมีสัดส่วนน้อยมากเช่น กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้านห้วยทอง มีจำนวนสมาชิก 18 คน จากประชากรในหมู่บ้าน 400 กว่าคน ดังนั้นจึงเป็นประเด็นปัญหาว่า เหตุใดจึง มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในเขตพื้นที่โครงการหลวง น้อยและกลุ่มออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นมีรูปแบบการ ดำเนินงานที่เหมาะสมมากน้อยเพียงใด และจะสามารถพัฒนาให้เป็น “สถาบันเงินชุมชน” ที่มี กฎหมายรองรับได้หรือไม่อย่างไร ทั้งนี้หากพัฒนาไป สู่รูปแบบดังกล่าวได้จะสามารถใช้เป็นต้นแบบเพื่อนำ ไปใช้ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งในชุมชนที่เหลือ

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 เพื่อศึกษาถึงรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์ที่ จัดตั้งขึ้นในแต่ละชุมชนของพื้นที่โครงการหลวงและ ศึกษาปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มออม ทรัพย์ดังกล่าว

2.2 เพื่อศึกษาหาแนวทางในการพัฒนารูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมและสามารถพัฒนาเป็นสถาบันการเงินชุมชนได้อย่างแท้จริงและยั่งยืนซึ่งรูปแบบดังกล่าวคือ “สหกรณ์เครดิตยูเนียน”

2.3 ศึกษาหาสาเหตุในเขตชุมชนที่ไม่มีการจัดตั้งพร้อมนำรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์ที่ได้รับการ

พัฒนาแล้วไปทดลองจัดตั้งในเขตพื้นที่โครงการหลวงแห่งอื่นที่ยังไม่มีการจัดตั้ง

3. สถานที่ทำการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้จะศึกษาในเขตพื้นที่โครงการหลวง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 พื้นที่ทำการการศึกษา

สถานที่ทำการวิจัย	สังกัดศูนย์	ที่ตั้ง
1.บ้านห้วยตอง	ทุ่งหลวง	ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่
2.บ้านห้วยลึก	ห้วยลึก	ต.ปิงโค้ง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่
3.บ้านแม่หลอด	แม่หลอด	ต.สบเปิง อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่
4.บ้านบวกจั่น	ทุ่งเรา	ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่
5.บ้านขุนแปะ	ขุนแปะ	ต.บ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะใช้รูปแบบของการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม(Participatory Action Research) เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้มีรูปแบบการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนา(Research for Development) โดยมีการนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จาก

การศึกษาวิจัยที่มีอยู่ก่อนแล้วมาเผยแพร่ ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวได้ทำการทดสอบและทดลองใช้รูปแบบดังกล่าวกับกลุ่มตัวอย่างมาแล้วและประสบความสำเร็จ ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้จึงได้กำหนดแผนปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรมดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แผนปฏิบัติงาน

วัตถุประสงค์	แผนการดำเนินงาน	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1. ศึกษาารูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์ที่จัดตั้งในพื้นที่โครงการหลวง	1. เก็บรวบรวมข้อมูลทั้ง ทฤษฎีภูมิและปฐภูมิ 2. นำข้อมูลมาวิเคราะห์จัดหมวดหมู่	ทราบถึงรูปแบบการดำเนินงานและปริมาณธุรกิจของกลุ่มออมทรัพย์แต่ละกลุ่ม
2. ศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพร้อมแนวทางในการแก้ไขปัญห โดยนำรูปแบบที่เหมาะสมคือ เครดิตยูเนียน มาทดลองใช้ในการดำเนินงาน	จัดการประชุมร่วมสมาชิก, กรรมการและบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันวางแผนการปฏิบัติงาน โดยมีบุคคลที่เกี่ยวข้องคอยดูแลให้คำแนะนำ	ทำให้กลุ่มสามารถแก้ไขปัญหาได้ รวมถึงกลุ่มจะมีรูปแบบการดำเนินงานที่ถูกต้องและเหมาะสม

วัตถุประสงค์	แผนการดำเนินงาน	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
3. จัดรูปแบบการให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่สมาชิกและคณะกรรมการกลุ่ม	จัดการฝึกอบรมสัมมนาในด้านการจัดการ, บัญชีแก่คณะกรรมการและสมาชิก	สมาชิกและคณะกรรมการมีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานและเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเองมากขึ้น
4. ทดลองนำรูปแบบของการถ่ายทอดตั้งกล่าวไปขยายในพื้นที่อื่นที่ยังไม่มีการจัดตั้ง	จัดประชุมผู้นำชุมชนและประชากรในหมู่บ้านเพื่อให้ความรู้ในด้านการจัดตั้ง การบริหารงานของกลุ่มออมทรัพย์	ประชากรในเขตพื้นที่ดังกล่าวเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบที่ถูกต้อง

5. ผลการศึกษา

5.1 สภาพทั่วไปและสภาพปัญหาของกลุ่มออมทรัพย์ในเขตพื้นที่โครงการหลวง

จากการสำรวจข้อมูลในเขตพื้นที่ตัวอย่างพบว่า หมู่บ้านตัวอย่างจำนวน 5 หมู่บ้านมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์แล้วทั้งสิ้น 4 หมู่บ้าน อันประกอบไปด้วย บ้านแม่หลอด บ้านขุนแปะ บ้านห้วยลึก และบ้านห้วยตอง ซึ่งลักษณะการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในพื้นที่ดังกล่าวพอจะสรุปได้ดังนี้

5.1.1 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

บ้านแม่หลอด

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแม่หลอดก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2542 โดยได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน ตามโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน ทั้งนี้เงินทุนส่วนใหญ่มาจากการหางานของกรมการพัฒนาชุมชนให้การสนับสนุนในระยะเริ่มแรกจำนวน 70,000 บาท ส่วนลักษณะการดำเนินงานจะเน้นให้สมาชิกกู้ยืมเงินจากกลุ่มนำไปประกอบอาชีพ นอกจากนี้กลุ่มยังมีการสะสมเงินสัจจะรายเดือน ๆ ละ 10 บาท/ราย ซึ่งในปัจจุบันนี้มีเงินทุน 75,329 บาท มีสมาชิก จำนวน 115 คน

5.1.2 กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน บ้านขุนแปะ

กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน บ้านขุนแปะ เริ่มจัดตั้งขึ้นโดยการแนะนำและสนับสนุนโดยองค์กรศาสนาคริสต์และมูลนิธิโครงการหลวง วัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งคือ การส่งเสริมให้ประชาชน

ในหมู่บ้านรู้จักการออมทรัพย์และใช้เป็นแหล่งเงินทุนให้สมาชิกกู้ยืม ทั้งนี้องค์กรที่ให้การสนับสนุนไม่สนับสนุนเงินทุนเริ่มต้น เงินทุนดำเนินงานทั้งหมดมาจากการสะสมของสมาชิกทั้งหมด โดยสมาชิกแต่ละรายจะต้องมีเงินสัจจะสะสมเป็นจำนวน 400 บาท/ราย/ปี ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มมีทุนดำเนินงานจำนวน 90,000 บาท และกำหนดวงเงินกู้สูงสุดไม่เกินรายละ 3,000 บาท อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี และเป็นที่น่าสังเกตว่าเงินออมที่เหลือของกลุ่มจะนำมาฝากไว้กับสหกรณ์เครดิตยูเนียนพระหฤทัย จำกัด

5.1.3 กลุ่มออมทรัพย์เฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา บ้านห้วยลึก

กลุ่มออมทรัพย์เฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา บ้านห้วยลึก ก่อตั้งขึ้นมาในเดือนมกราคม 2543 โดยการสนับสนุนของสำนักงานเกษตรอำเภอเชียงดาว วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งคือ เพื่อให้มีกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้าน และเป็นที่น่าสังเกตว่าชาวบ้านในหมู่บ้านทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มทั้งหมดคือ 1,624 คน แต่มีเงินทุนดำเนินงานเพียง 15,000 บาท และในปัจจุบันเงินทุนดังกล่าวยังไม่มีมีการปล่อยให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อนำไปประกอบอาชีพ

5.1.4 กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน บ้านห้วยตอง

กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้านบ้านห้วยตองก่อตั้งขึ้นมาตั้งแต่ปี 2530 วัตถุประสงค์หลักคือต้องการให้เป็นแหล่งเงินทุนสำหรับสมาชิกผู้มีความเดือดร้อนเรื่องเงิน ซึ่งเริ่มจัดตั้งมีเงินทุนดำเนินงาน

จำนวน 31,200 บาท ในปัจจุบันมีเงินทุนดำเนินงานจำนวน 94,000 บาท ส่วนวงเงินให้กู้ยืมได้ไม่เกิน 10,000 บาท/ราย คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน ระยะเวลาผ่อนชำระคืนจะอยู่ระหว่าง 2-6 ปี

5.1.5 กองทุนหมุนเวียน

จากการสำรวจข้อมูลพบว่าในพื้นที่เป้าหมาย 5 หมู่บ้าน มีเพียงหมู่บ้านเดียวที่ไม่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชน คือ หมู่บ้านบวกจั่น อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะไม่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ แต่มีการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก ซึ่งหมู่บ้านตัวอย่างอีก 4 หมู่บ้านนอก

จากจะมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์แล้วยังพบว่า ในแต่ละหมู่บ้านมีการจัดตั้งกองทุนซึ่งมีลักษณะการดำเนินงานคล้ายๆกับกลุ่มออมทรัพย์อีก กองทุนดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชน รายละเอียดของกองทุนหมุนเวียนดังกล่าวพอจะสรุปได้ดังตารางที่ 3 อย่างไรก็ตามก็เป็นที่น่าสังเกตว่า การดำเนินงานของกองทุนหมุนเวียนนั้นจะได้รับเงินทุนดำเนินงานจากหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนทั้งหมด ไม่มีการสะสมเงินของสมาชิก ดังนั้นบางหมู่บ้านจึงเห็นว่าไม่มีความจำเป็นจะต้องจัดตั้งกลุ่มทรัพย์ขึ้นมาอีกเพราะจะก่อให้เกิดปัญหาในการบริหารจัดการ

ตารางที่ 3 กองทุนหมุนเวียนในเขตพื้นที่ทำการศึกษ ณ วันที่ 31 ตุลาคม 2544

ชื่อกองทุน	แหล่งที่มาของเงินทุน	ทุนดำเนินงาน(บาท)	จำนวนสมาชิก (คน)
กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน	ประชาสงเคราะห์จังหวัด	233,966.93	105
กองทุนประกอบอาชีพ	ประชาสงเคราะห์จังหวัด	4,427.00	32
กองทุนแก้ไขความยากจน	กรมการพัฒนาชุมชน	587,000.00	514
กองทุนอุดหนุนหมู่บ้าน	กรมการพัฒนาชุมชน	112,000.00	10
กองทุนยาและเวชภัณฑ์	สาธารณสุข	42,000.00	42
กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน	UNICEF	26,591.93	42
กองทุนพัฒนาสตรี	UNICEF	16,914.41	25
กองทุนดอกเบี้ย CCF	CCF	17,479.17	25
กองทุนพัฒนาอาชีพ	ศูนย์สงเคราะห์ราษฎร	12,184.00	30
กองทุนธนาคารข้าว	ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรชาวเขา	3,168.00	41
กองทุนไทยเยอรมัน	เอกชน	400,000.00	40
กองทุนศูนย์พัฒนาเด็ก	จัดตั้งเอง	16,823.00	38
กองทุน ศสพ.	จัดตั้งเอง	34,733.00	60
กองทุนฌาปนกิจ	จัดตั้งเอง	7,603.00	150
กองทุน อ.พ.ป.ร.	จัดตั้งเอง	5,195.00	45
กองทุนดอกเยอบีรา	จัดตั้งเอง	37,935.00	40
กองทุนสูบน้ำดื่ม	จัดตั้งเอง	17,053.00	60
กองทุนป้องกันไฟฟ้า	จัดตั้งเอง	25,919.00	40
รวม 18 กองทุน		1,574,400.51	1,299

ที่มา : จากการสำรวจ

อย่างไรก็ตามสถานการณ์ทั่วไปของกลุ่มออมทรัพย์ในเขตพื้นที่โครงการหลวงส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะของกองทุนหมุนเวียนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการดำเนินงานในลักษณะกลุ่มออมทรัพย์มีเพียงไม่มากนัก และหากจะพิจารณาถึงลักษณะการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนในเขตพื้นที่โครงการหลวงจะพบว่าสามารถจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะคือ

ลักษณะแรก เป็นการจัดตั้งโดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรของรัฐ ซึ่งจากการสำรวจพบว่าหน่วยงานของรัฐมักจะเน้นให้ชาวบ้านจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนซึ่งแต่ละกองทุนจะมีวัตถุประสงค์หลัก ในขณะที่การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ไม่ค่อยเป็นที่นิยม เพราะสมาชิกต้องสะสมทุนเรือนหุ้นเอง ซึ่งต่างกับการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนที่รัฐให้เงินสนับสนุนเพื่อนำไปเป็นทุนดำเนินงาน และการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่องค์กรรัฐให้การสนับสนุนมักจะอยู่ในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน เป็นต้น

ลักษณะที่สอง เป็นการจัดตั้งที่ได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชน ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลพบว่า ไม่มีภาคเอกชนใดที่เข้าไปสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เลย โดยเฉพาะกลุ่มเครดิตยูเนียน ซึ่งเป็นรูปแบบที่องค์กรภาคเอกชนนิยมนำไปเผยแพร่และสนับสนุนให้มีการจัดตั้ง อย่างไรก็ตามจากการสำรวจพบว่า มีกลุ่มออมทรัพย์ที่หน่วยงานรัฐให้การสนับสนุนพยายามที่จะพัฒนากลุ่มตนเองมาอยู่ในรูปแบบเครดิตยูเนียนเช่น กลุ่มออมทรัพย์บ้านขุนแปะ เป็นต้น

ลักษณะที่สาม เป็นการจัดตั้งโดยการรวมกลุ่มของชาวบ้านเอง ซึ่งจากการสำรวจพบว่า ไม่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในลักษณะดังกล่าว แต่จะมีการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนขึ้นมาเพื่อใช้เป็นองค์กรแก้ไขปัญหาเฉพาะเช่น กองทุนสับน้ำดื่ม เป็นต้น

5.2 ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน

จากการสำรวจข้อมูลโดยใช้วิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการพบว่า ปัญหาการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์รวมถึงกองทุนหมุนเวียนที่จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้านพอจะสรุปได้ดังนี้

5.2.1 ปัญหาด้านการบริหารจัดการ คณะกรรมการและสมาชิกของกลุ่มและกองทุนยอมรับว่าการพัฒนากลุ่มและกองทุนเพื่อให้เจริญเติบโตและประสบความสำเร็จสามารถช่วยเหลือและตอบสนองความต้องการของสมาชิกเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก หลายกองทุนมีการจัดตั้งแต่ไม่ได้ดำเนินงานอะไรเลย สาเหตุที่สำคัญคือ คณะกรรมการไม่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่มและกองทุน ทั้งด้านการเงิน ปัญชีรวมถึงการวางแผนการใช้เงิน เพราะการดำเนินงานที่ผ่านมาจะใช้วิธีการบริหารงานง่าย ๆ บางแห่งคณะกรรมการไม่มีประสบการณ์ในการบริหารการเงินเลยเช่น กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้านขุนแปะ ดังนั้นเงินที่สมาชิกสะสมจะนำไปฝากไว้กับสหกรณ์เครดิตยูเนียนพระหฤทัย จำกัด โดยการประสานงานของผู้นำทางศาสนาคริสต์

5.2.2 ปัญหาสมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการพัฒนากลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นในเขตพื้นที่โครงการหลวงได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐเป็นสำคัญ การจัดตั้งกลุ่มดังกล่าวพบว่า ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และจากการศึกษายังพบว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทอย่างมากในการกำหนดทิศทางการดำเนินงาน ดังนั้นหากผู้นำชุมชนมีวิสัยทัศน์ดี กลุ่มก็จะสามารถพัฒนาไปได้ ในทางตรงกันข้ามหากผู้นำเป็นผู้รับนโยบายจากรัฐมาดำเนินการพัฒนากลุ่มก็จะไม่เกิดขึ้น ซึ่งจะสังเกตได้จากปริมาณเงินทุนของกลุ่มจะมีค่อนข้างน้อย เพราะสมาชิกไม่ให้ความสำคัญกับการสะสมทุนมากนัก โดยเฉพาะในรูปแบบของกลุ่ม

ออมทรัพย์ ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่ามีความเงินน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับ การขอให้รัฐสนับสนุนจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนซึ่งมีเงินทุนดำเนินงานมากกว่า และตนเองไม่ต้องสะสมทุนส่วนตัว

5.2.3 การขาดการติดตามประเมินผล
ขององค์กรที่สนับสนุนหลังการจัดตั้งแล้ว จากการสำรวจพบว่า กลุ่มออมทรัพย์รวมถึงกองทุนหมุนเวียน เมื่อมีการจัดตั้งแล้ว องค์กรที่ให้การสนับสนุนมักไม่มีการติดตามประเมินผล ส่วนใหญ่ปล่อยให้ชาวบ้านดำเนินงานเอง ซึ่งเมื่อเกิดปัญหาชาวบ้านไม่รู้ว่าจะไปพึ่งหน่วยงานใด หลายกลุ่มหลายกองทุนก็หยุดดำเนินกิจกรรม ทั้ง ๆ ที่หากมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง น่าจะส่งผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

5.3 แนวทางในการแก้ไขปัญหาและผล ปฏิบัติงานตามแนวทาง

หลังจากได้มีการหาข้อสรุปปัญหาการดำเนินงานร่วมกันแล้ว และจัดจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อหาแนวทางในการแก้ไข กอปรกับทางทีมวิจัยได้เชิญตัวแทนกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบของกลุ่มเครดิตยูเนียน ซึ่งเดิมกลุ่มเครดิตยูเนียนเหล่านี้ก็ได้ดำเนินงานกลุ่มในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้านรวมถึงรูปแบบธนาคารหมู่บ้าน ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มออมทรัพย์ในเขตพื้นที่โครงการหลวงเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์และแนวทางในการแก้ไขปัญหา ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มออมทรัพย์ตัวอย่างจำนวน 4 กลุ่ม ได้กำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

5.3.1 กลุ่มแรกอันประกอบไปด้วย กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้านขุนแปะ กลุ่มออมทรัพย์บ้านห้วยลึก และกลุ่มออมทรัพย์บ้านห้วยตอง ได้กำหนดทิศทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่มดังนี้

(1) มีความต้องการคงการดำเนินงานกลุ่มในชื่อเดิม แต่จะขอนำรูปแบบการบริหารการจัดการของกลุ่มเครดิตยูเนียนไปทดลองใช้ก่อน หากสามารถแก้ไขปัญหาได้และไม่ประสบปัญหาอุปสรรค

ใดๆ ก็จะไม่ปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินงานมาอยู่ในรูปแบบของเครดิตยูเนียน ซึ่งได้มีการจัดฝึกอบรมการบริหารจัดการในรูปแบบของเครดิตยูเนียนให้คณะกรรมการกลุ่มดังกล่าวพบว่า การดำเนินงานของกลุ่มดีขึ้นโดยเฉพาะระบบบัญชี และระบบการบริหารในลักษณะที่คณะกรรมการกลุ่มมีการแบ่งงานกันทำ นอกจากนี้สมาชิกเริ่มที่จะเห็นความสำคัญของกลุ่มมากขึ้นเพราะเห็นแนวทางในการพัฒนากลุ่มให้เกิดความเข้มแข็งและสามารถเป็นองค์กรชุมชนในการกระจายโอกาสให้คนด้อยโอกาส รวมถึงการสร้างสวัสดิการชุมชนในอนาคต โดยเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์แม่บ้านขุนแปะซึ่งได้มีการนำเงินสะสมของกลุ่มไปฝากไว้กับสหกรณ์เครดิตยูเนียนพระหฤทัย จำกัด ทำให้ได้ทราบถึงกระบวนการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบเครดิตยูเนียนได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ต้องมีการฝึกฝนให้คณะกรรมการมีความพร้อมและเข้าใจในระบบการบริหารงานในรูปแบบเครดิตยูเนียนในระยะหนึ่งก่อนที่จะปรับเปลี่ยนมาเป็น “เครดิตยูเนียน” ส่วนกลุ่มอื่นๆ นั้นอาจจะต้องใช้ระยะเวลา 1-2 ปี จึงจะเกิดความพร้อม อย่างไรก็ตามหากผู้นำกลุ่มและผู้นำชุมชนให้ความสนใจและสนับสนุนอย่างจริงจังจิงภายในระยะเวลาไม่ถึง 1 ปี ก็สามารถพัฒนากลุ่มไปดำเนินงานในรูปแบบเครดิตยูเนียนได้

(2) กลุ่มที่สอง อันได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแม่หลอด ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน ชุมชนหมู่บ้านแม่หลอดอยู่ติดกับชุมชนหมู่บ้านหนองบัว ซึ่งมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบเครดิตยูเนียนมาก่อนหน้าแล้ว และชาวบ้านบ้านแม่หลอดก็ได้เป็นสมาชิกกลุ่มเครดิตยูเนียนบ้านหนองบัวประมาณ 30 คน ซึ่งการดำเนินงานของกลุ่มเครดิตยูเนียนบ้านหนองบัวมีการดำเนินงานมาประมาณ 10 กว่าปี แต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ สาเหตุสำคัญคือ ผู้นำกลุ่มไม่เข้มแข็ง กอปรกับผู้นำชุมชนไม่ให้การสนับสนุน ดังนั้นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแม่หลอดไม่ค่อยมีความมั่นใจในการบริหารจัดการกลุ่มในรูปแบบเครดิตยูเนียน กอปรกับหน่วยงานที่ให้สนับสนุนในการจัดตั้งครั้งแรกไม่ยินยอมให้มีการโอนกลุ่มออมทรัพย์เดิมมา

ดำเนินงานในรูปแบบเครดิตยูเนียน แต่ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการกลุ่มเมื่อได้ศึกษาดูงานจากกลุ่มที่ประสบความสำเร็จเช่น สหกรณ์เครดิตยูเนียนบ้านศรีงามพัฒนา จำกัด แล้ว กอปรกับผู้นำชุมชนให้การสนับสนุนจึงมีการตกลงจัดตั้งกลุ่มเครดิตยูเนียนขึ้นเพื่อทดลองดำเนินงาน หากประสบความสำเร็จจะมีการเลิกกลุ่มออมทรัพย์เดิม และมาดำเนินงานในรูปแบบกลุ่มเครดิตยูเนียน ซึ่งจากการประเมินผลการดำเนินงานหลังจัดตั้งพบว่า การดำเนินงานประสบความสำเร็จ มีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น เพียงแต่คณะกรรมการกลุ่มยังไม่มีความคล่องตัวในการบริหารการจัดการในรูปแบบดังกล่าวเท่าที่ควร แม้ว่าจะได้รับการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามหากผู้นำชุมชนเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง กลุ่มดังกล่าวจะสามารถพัฒนาไปสู่รูปแบบของสหกรณ์เครดิตยูเนียนได้อย่างแน่นอน

5.4 การนำรูปแบบกลุ่มเครดิตยูเนียนไปจัดตั้งในเขตพื้นที่ที่ไม่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์

หมู่บ้านตัวอย่างที่ยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เลยคือ บ้านบวกัน ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลพบว่า มีการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนอยู่เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ทางทีมวิจัยได้เข้าประสานงานกับผู้นำชุมชนเพื่อขอจัดการประชุมขอความคิดเห็นจากชาวบ้านในการดำเนินการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งผลจากการประชุมพบว่า ชาวบ้านสนใจในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์มานานแล้วแต่ไม่มีหน่วยงานใดที่จะให้ข้อเสนอแนะในการจัดตั้ง กอปรกับพื้นที่ใกล้เคียงได้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่เครดิตยูเนียน ซึ่งได้ประสบปัญหามากมาย ดังนั้นทีมวิจัยจึงได้นำผู้นำชุมชนพร้อมแกนนำ ไปศึกษาดูงานการดำเนินงานของกลุ่มเครดิตยูเนียนและเชิญประธานกลุ่มเครดิตยูเนียนบ้านศรีงามพัฒนา จำกัด มาให้ความรู้ในด้านการจัดตั้ง และการบริหารจัดการ ผลการดำเนินงานพบว่าชาวบ้านได้มีการตกลงจัดตั้งกลุ่มเครดิตยูเนียนขึ้นโดยใช้ชื่อว่า "กลุ่มเครดิตยูเนียนบ้านบวกัน" ปัจจัยที่ทำให้การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบดังกล่าวเป็นไปได้ด้วยดีและประสบความสำเร็จ

เนื่องจาก ผู้นำชุมชนและแกนนำในหมู่บ้านเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ในด้านการพัฒนาเป็นอย่างดี คณะกรรมการกลุ่มหลายคนก็เคยได้รับการฝึกอบรมในด้านการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียนมา ทำให้การบริหารจัดการเป็นไปด้วยความราบรื่นและคาดว่ากลุ่มดังกล่าวสามารถที่จะพัฒนาอยู่ในรูปแบบของสหกรณ์เครดิตยูเนียนได้ภายในระยะเวลาไม่เกิน 2 ปี หากผู้นำชุมชนและคณะกรรมการให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

6. ข้อสรุปและเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยในลักษณะการนำเอาองค์ความรู้จากการวิจัยในโครงการ "การพัฒนากลุ่มสะสมทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน" ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวพบว่า การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ที่เหมาะสมที่สุดคือ "กลุ่มเครดิตยูเนียน" ซึ่งผลการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ในเขตพื้นที่โครงการหลวงได้ประสบปัญหามากมาย เช่น ปัญหาด้านการบริหารจัดการ เป็นต้น และจากการเข้าไปศึกษาและพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ในพื้นที่ตัวอย่างพบว่า กลุ่มออมทรัพย์ตัวอย่างเมื่อได้นำรูปแบบของการดำเนินงานในรูปแบบเครดิตยูเนียนไปใช้แล้ว สามารถแก้ไขปัญหาได้มากโดยเฉพาะ ปัญหาด้านการบริหารจัดการ นอกจากนี้หลายกลุ่มอยู่ระหว่างการเตรียมความพร้อมเพื่อที่จะเข้ามาดำเนินงานในรูปแบบของเครดิตยูเนียนอย่างเต็มตัว แต่เนื่องจากติดปัญหาบางประการเช่น คณะกรรมการกลุ่มยังไม่มีความพร้อม เพราะต้องมีการศึกษาการดำเนินงานในรูปแบบเครดิตยูเนียนอย่างต้องแท้และมีความชำนาญระดับหนึ่งก่อน หรือบางกลุ่มประสบปัญหาเกี่ยวกับองค์กรหรือหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน ซึ่งกลุ่มนี้ได้แก้ไขปัญหาโดยการจัดตั้งกลุ่มเครดิตยูเนียนขึ้นมาใหม่เพื่อรองรับการเลิกดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบเดิม ส่วนการนำรูปแบบเครดิตยูเนียนไปจัดตั้งในเขตพื้นที่ที่ยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์พบว่า สาเหตุที่ไม่มีการจัดตั้งเนื่องจาก ชุมชนดังกล่าวมีการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนเป็นจำนวนมากแล้ว กอปรกับไม่มีหน่วย

งานไหนเข้าไปสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดตั้ง แม้ว่าในชุมชนใกล้เคียงมีการจัดตั้ง แต่เนื่องจากไม่ประสบความสำเร็จ จึงทำให้ผู้นำชุมชนไม่กล้าตัดสินใจและไม่มีความมั่นใจในการจัดตั้ง แต่เมื่อได้มีการศึกษาดูงานแล้ว การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบเครดิตยูเนียนก็ประสบความสำเร็จ และสามารถดำเนินงานมาได้จนถึงปัจจุบันนี้

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่า ทุกชุมชนในเขตพื้นที่โครงการหลวงมีการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนเป็นจำนวนมาก ซึ่งเงินทุนดำเนินงานส่วนใหญ่มาจากการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชนจำนวนมาก ดังนั้นหากมีการศึกษาวิจัยถึงรูปแบบการดำเนินงานของกองทุนหมุนเวียนที่มีอยู่ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเชื่อมโยงกันได้จะก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนดังกล่าวเป็นอย่างมาก

บรรณานุกรม

- กองพัฒนาเกษตรที่สูง. 2544. แผนปฏิบัติงานศูนย์พัฒนาโครงการหลวง. กรุงเทพฯ : กอง. (อัคราเนนา).
- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2530. การพึ่งตนเองศักยภาพในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : สมาคมทอกลึงแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กึ่งแก้ว อินทวง และคณะ. 2532. การดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน.
- จรัญ พุฒิมวงศ์. 2535. กระบวนการทางการศึกษาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จำนงค์ สมประสงค์. 2539. การจัดตั้งและบริหารงานของธนาคารหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริ. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- ชาติชาย มณีกาญจน์. 2534. ศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชุมนุมสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย. 2541. สถิติกลุ่มเครดิตยูเนียนในเขตภาคเหนือ. [ม.ป.ท. : ม.ป.พ.]. (อัคราเนนา).
- เต็มใจ สุวรรณทัต. 2533. "นโยบายธุรกิจสหกรณ์ออมทรัพย์," หนังสือพิมพ์สหกรณ์ 48, 3 : 33-37.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ. 2540. โครงสร้างเศรษฐกิจภาคเหนือ. ลำปาง : สำนักงาน. (อัคราเนนา).
- ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์. 2542. การไม่ยอมรับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตของประชาชนในเขตพื้นที่ดำเนินการของจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุษบง ชัยเจริญวัฒน์ และวันชัย ธรรมจักร. 2535. ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้สตรีประสบความสำเร็จทางธุรกิจ: กรณีศึกษาภาคใต้ของประเทศไทย. สงขลา : ศูนย์วิจัยและพัฒนาสตรี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ประเจิด สันทรัพย์ และคณะ. 2521. การศึกษาการสะสมทุนของกลสิกรในจังหวัดภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. ม.ป.ป. นโยบายและมาตรการในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน. [ม.ป.ท. : ม.ป.พ.]. (อัครา).

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2532. การพัฒนาชนบท. นนทบุรี : มสธ.

เรือง สุขสวัสดิ์. 2539. เกษตรกรรมกับการจัดการกองทุนพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนาชนบท.

ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 5. 2534. สถิติกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในเขตภาคเหนือตอนบน. [ม.ป.ท. : ศูนย์]. (อัครา).

ศิลา ฤทธิ์รินทร์. 2532. "ปัญหาหนี้สินและทางออกของเกษตรกรภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง," วารสารทางใหม่. 3, 5.

สมพงษ์ พัดปุย. 2527 สภาพสิทธิของสัม. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2540. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8. กรุงเทพฯ : สำนักงาน.

สุทัศน์ คล่องการเขียน. 2537. "สหกรณ์ในพื้นที่การเกษตร," หนังสือพิมพ์สหกรณ์ 52, 4 : 33-36.

สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์. 2533. ศักยภาพชุมชนอีสาน : กรณีศึกษานบ้านฝาง จ.ขอนแก่น. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อรทัย อาจอ่ำ. 2531. ชุมชนเชิงวิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

อดิน ระพีพัฒน์. 2530. "การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย," วารสารสังคมพัฒนา. 1 (ม.ค.).

อารีย์ เชื้อเมืองพาน และธนศ ศรีวิชัยลำพันธ์. 2544. "การพัฒนากลุ่มสะสมทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน," วารสารเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 4, 3 : 58-79.

Branson, W.H. 1972. *Marcroeconomic Theory and Policy*. New York : Row Publisher.

Glahe, F.R. 1973. *Marcroeconomic Theory and Policy*. New York : Brace Jovanovich.

McGee, T. 1997. *The Poverty Syndrome : Making out in the Southeast Asian City*. New York : [n.p.].

Portes, A. and Walton, J. 1981. *Labour, Class and the International System*. New York : [n.p.].

Robert, B. 1978. *Cities of Peasants: the Political Economy of Urbanization in the Third World*. London : E. Arnold, 1978.